

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
Cilt/ Volume 7, Sayı/ Issue 17 (Nisan/ April 2019), s. 58-70.
DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut260>
ISSN: 2147-5490, Mainz-Almanya

Özgün Makale/ Original Article

Geliş Tarihi: 04.01.2018
Kabul Tarihi: 14.03.2019

Elektronik Sözlük Tipolojileri ve Lexica Örneği*

Electronic Dictionary Typologies and Lexica Example

Göksel SERT*

Öz

Bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sözlük bilimi alanında yenilikleri beraberinde getirmiştir. Bu yeniliklerden biri de elektronik sözlüklerdir. Elektronik sözlükler, genel olarak dört türde hazırlanmaktadır: elde taşınır (cep) elektronik sözlükler, yoğun disk elektronik sözlükler, çevrim içi elektronik sözlükler ile yazılım ve uygulama elektronik sözlükleri. Sözlük biliminde kuramsal ve uygulamalı alanlarda yaşanan hızlı gelişme, sözlük kullanıcılarından sözlük hazırlayıcılarına kadar tüm sözlük paydaşları açısından sözlük tipolojileri hazırlanmasını gerekli kılmıştır. Sözlük tipolojilerinin bir alt türü de elektronik sözlük tipolojileridir. Alanyazında farklı araştırmacılar tarafından hazırlanan elektronik sözlük tipolojileri yer almaktadır. Ayrıca, teknolojinin gelişmesiyle tipolojilerin de güncelleştirilmesi gerekmiş ve bu doğrultuda eklemeler yapılmıştır. Bu çalışmada, sözlük ve elektronik sözlük kavramları hakkında genel bilgiler verildikten sonra alanyazında yer alan elektronik sözlük tipolojileri incelenmiştir. İncelemenin ardından Lexica elektronik sözlük özelinde söz konusu tipolojiler değerlendirilmiş ve elektronik sözlük tipolojilerinin bugünde ve gelecekte alanı yansıtma açısından eksi ve artıları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Elektronik Sözlük, Elektronik Sözlük Tipolojisi, Sözlük Tipolojisi, Sözlük Bilimi.

Abstract

Developments in information technologies have brought about innovations in the field of lexicography. One of these innovations is electronic dictionaries. Electronic dictionaries generally prepared in four types: handheld (pocket) electronic dictionaries, compact disc electronic dictionaries, online electronic dictionaries, and software/application electronic dictionaries. Rapid development in theoretical and applied fields in lexicography has made it necessary to prepare dictionary typologies for all dictionary stakeholders, from dictionary users to lexicographer. In the literature, electronic dictionary typologies prepare by different researchers. Furthermore, typologies have to be updated with the development of technology and additions have been making accordingly.

* Bu makale, İstanbul Üniversitesi'nde 3-4 Kasım 2015 tarihlerinde düzenlenen "2. Uluslararası Sözlük Bilimi Sempozyumu"nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş biçimidir.

* Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, Öğretmen, Eskişehir-Türkiye. Elmek: gokselsert@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8846-041X>

In this study, after giving general information about dictionary and electronic dictionary concepts, electronic dictionary typologies in the literature are reviewed. Following the review, these typologies evaluated in the Lexica electronic dictionary and minus/plus values of electronic dictionary typologies were determined in terms of reflecting the field today and in the future.

Keywords: Electronic Dictionary, Electronic Dictionary Typology, Dictionary Typology, Lexicography.

Giriş

19. yüzyılda sanayi devrimi insanlık tarihindeki pek çok şeyi değiştirmiş; sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik anlamda yeni gelişmelerin önünü açmıştır. Yirmi ve yirmi birinci yüzyıllara ise etkisi gittikçe artan bir şekilde teknoloji devrimi damga vurmaktadır. Şehir merkezlerinden en ücra yerleşim yerlerine kadar teknoloji insan hayatının merkezinde bir konum üstlenmiştir. Bu değişimden sözlükler de etkilenmiş ve basılı sözlükler, yerini bir ekran ve veri tabanı aracılığıyla çalışan elektronik sözlüklere (e-sözlük) -büyük ölçüde- bırakmıştır.

Bu makalede e-sözlükler ile e-sözlük tür ve tipoloji çalışmaları betimleyici araştırma yaklaşımıyla ele alınmış, ardından Lexica e-sözlük örneği üzerinde tipolojik değerlendirmeler yapılmıştır.

1. Sözlük ve E-Sözlük Kavramları

Sözlüğün ne olduğu ya da nasıl olması gerektiği alanyazında çok tartışılan bir konudur. Pek çok araştırmacı kendine göre bir sözlük tanımı yapmıştır ancak bu tanımlar tartışmaları sonlandıramamıştır. Alanyazındaki tartışmalara değinen Bergenholtz (2014: 18-19), yalnız bir sözlük tanımı olamayacağını belirtmiş ve sözlüğün belirli ihtiyaçları karşılaması gereken bir bilgi aracı olmasından hareketle iki sözlük tanımı yapmıştır. İlk tanım, genel bir sözlük tanımı iken ikinci tanım, sözlük içinde sözlük ya da sözlükler bulunmasını vurgulamıştır.

“1. *Metin algılama* (=text reception), metin üretimi veya çevirisi ile ilgili bir yardıma ihtiyaç duyulduğunda ya da sadece bir sözcük veya sözcük dizisi hakkında bilgi alınmak istendiğinde danışılabilen, özgün konular veya dil öğeleriyle ilgili sözlük maddelerini ve muhtemelen birçok harici metni de içeren sözlükbilimsel başvuru çalışmasıdır.

2. *Metin algılama*, metin üretimi veya çevirisi ile ilgili bir yardıma ihtiyaç duyulduğunda ya da sadece bir sözcük veya sözcük dizisi hakkında bilgi alınmak istendiğinde danışılabilen, özgün konular veya dil öğeleriyle ilgili sözlük maddelerini ve muhtemelen birçok harici metni de içeren ve her biri özgün bir sözlük tanımıyla ilişkili birçok sözlükten oluşan sözlükbilimsel başvuru çalışmasıdır.”

Sözlükler üzerine içerik, biçim ve yapı bakımından kuramsal ve uygulamalı çalışmalar yürüten sözlük bilimi, yaşanan teknolojik gelişmelere bağlı olarak büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Bunda büyük verilerle çalışabilme imkânı, derlem çalışmaları ve tüm bunların beraberinde getirdiği maliyet düşüşü etkili olmuştur. Sözlük bilimi alanında yaşanan bu gelişimin sacayaklarından biri e-sözlüklerdir. Hartmann (2002: 47-48), e-sözlük kavramını şu şekilde tanımlamıştır:

“Ekrandaki bilgiyi sunabilmek için bilgisayarlardan ve bağlantılı teknolojilerden faydalanan referans çalışma türüdür. Örnekleri içerisinde yazım kılavuzu, sözcük işlemcileri yapımındaki kelime hazineleri, CD-Rom’daki büyük hacimli sözlükler ve

ansiklopediler, çok dilli terminolojik veri bankaları, çeviri sistemleri (örneğin EURODICAUTOM), araştırma derlemleri, yardımcı metinler ve internet vardır. Daha ileri gelişmeler ücrete, uyumluluğa ve ürünün kullanıcı dostu olmasına bağlı olacaktır ve sözlük derleyicisi ile yayıncılarının becerisi, belirli kullanıcıların referans ihtiyaçlarını karşılamak içindir.”

Günümüzde e-sözlüklerin basılı sözlüklere oranla daha çok kullanıldığı gözlenmektedir. E-sözlüklerin daha çok tercih edilme nedeni, bu çalışmaların sözlük kullanıcılarına kolay ve hızlı kullanım avantajı sunmasıdır. Boz (2015: 50), bu durumu “Bir e-sözlüğün, ideal bir başvuru kaynağı olarak işlevini yerine getirebilmesinin içerdiği bilginin çokluğuna değil, kolay ve hızlı bir şekilde erişilebilirliğine bağlı olduğunu söylemek mümkündür” şeklinde özetlemiştir.

2. E-Sözlük Türleri

İlk e-sözlük örnekleri, mevcut basılı sözlüklerin dijital ortama dönüştürülmüş biçimi olmuştur. Ancak uygulamalı sözlük bilimi alanında yaşanan gelişmeler ve kullanıma sunulan teknolojik imkânlarla birlikte e-sözlükler basılı sözlüklerden bağımsız olarak hazırlanma imkânı bulmuştur. E-sözlük türleri genel olarak incelendiğinde *elde taşınır (cep) e-sözlükler, yoğun disk şeklindeki e-sözlükler, çevrim içi e-sözlükler, uygulama ve yazılım e-sözlükleri* şeklinde sıralanmıştır.

2.1. Elde Taşınır (Cep) E-Sözlükler

İlk e-sözlükler elde taşınır boyuttaki ürünler olmuştur. Cep e-sözlüğü adı da verilen bu ürünler bir dilli, iki dilli ve çok dilli olabileceği gibi, belirli konularda (seyahat, ticaret, vb.) özelleşmiş de olabilir. Elde taşınır e-sözlükler en çok Uzak Doğu’da, özellikle de Japonya’da ilgi görmüş ve yalnız Japonya’da yıllık yaklaşık 3 milyon satış rakamına ulaşmıştır (Rundell, 15.12.2018). Eski popülerliğinde olmasa da satışı hala süren bu ürünlerden Türkçe için Türkçe-İngilizce başta olmak üzere yabancı dil öğrenimine odaklı birçok iki ve çok dilli e-sözlük üretilmiştir.

2.2. Yoğun Disk E-Sözlükler

Cep e-sözlüklerden ekonomik anlamda beklediği getiriye alamayan sözlük yayınevleri başta olmak üzere ilgililer, optik sürücüler için e-sözlükler hazırlamaya başlamıştır. Bu bağlamda, söz konusu yoğun disk e-sözlüklerin önemli bir kısmı basılı sözlüklerin yoğun disk ortamına aktarılmasıyla oluşturulmuştur (Rundell, 15.12.2018). Türkiye’de sözlük dendiği an akla gelen ilk kurum olan Türk Dil Kurumu (TDK) da mevcut sözlük veri tabanını kullanarak yoğun disk şeklindeki sözlük çalışmasını 2007’de yayımlamıştır (Akalin, 2008: 5).

2.3. Çevrim İçi E-Sözlükler

Genel Ağ kullanımının yaygınlaşması ve çevrim içi bilgi teknolojilerinin ilerlemesi sözlükler için yeni bir dijital ortam oluşturmuştur. Genel Ağ ortamında yer alan e-sözlüklerin en önemli özellikleri sürekli güncellenebilir, kolay ve hızlı ulaşılabilir olmasıdır. TDK, Güncel Türkçe Sözlük’ü (GTS) 2002 yılında (Akalin, 2003: 12) Genel Ağ kullanımına sunarak dijital çağa hızlı bir dönüşüm gerçekleştirmiştir.

2.4. Uygulama ve Yazılım E-Sözlükleri

Akıllı telefonlar, tabletler ve bilgisayarlar için hazırlanmış bu e-sözlükler, diğer e-sözlüklerden çevrim içi ve çevrim dışı çalışma özelliklerini birlikte sunması nedeniyle farklılaşmıştır. Özellikle, akıllı telefonlar için üretilen uygulama e-sözlükleri, De

Schryver'in (2003: 150) belirttiği şekilde kullanıcılarına *hibrit* erişim imkânı sağlamaktadır. Buna göre, çevrim içi e-sözlüklerin ve cep e-sözlüklerinin sunduğu erişilebilirlik imkânları uygulama ve yazılım sözlüklerinde birleşmiştir. Bugün tek dilli, iki dilli ve çok dilli uygulama ve yazılım e-sözlüklerine rastlandığı gibi, farklı alanlara özgü çok sayıda çalışma da bulunmaktadır.

3. Elektronik Sözlük Tipolojileri

Sözlüklerin ortak özelliklerine bağlı olarak sınıflandırılmasına sözlük tipolojisi adı verilmektedir (Sterkenburg, 2003: 396). Sözlük biliminin bilimsel ve teknolojik gelişmeler sonucunda hızlı bir ilerleme kaydetmesi, sözlük ve sözlük bilimiyle ilgilenen tüm paydaşlar açısından sözlük tipolojilerinin hazırlanmasını gerekli kılmıştır. Bunun sonucunda araştırmacılar; sözlüklerin hazırlanma amacı, hazırlanma biçimi, hedef kitlesi, vb. ölçütleri göz önüne alarak sözlük tipolojileri hazırlamıştır. Bu tipoloji türlerinden biri olan e-sözlük tipolojileri, teknolojik gelişmelerle bağlantılı olarak hazırlandığından yeni ve sürekli güncellenmesi beklenen bir tipolojik araştırma sahası sunmaktadır.

3.1. Ide'nin E-Sözlük Tipolojisi

İlk e-sözlük tipolojileri, e-sözlüklerin bilinir olmasıyla birlikte Uzak Doğu'da hazırlanmıştır. Ide, 1993 tarihli çalışmasında yalnız yazılım/donanım farklılıklarına ve iki dilli e-sözlüklere odaklanarak şu sınıflamayı yapmıştır:

Tablo 1: Ide E-Sözlük Tipolojisi (akt. De Schryver, 2003: 147)

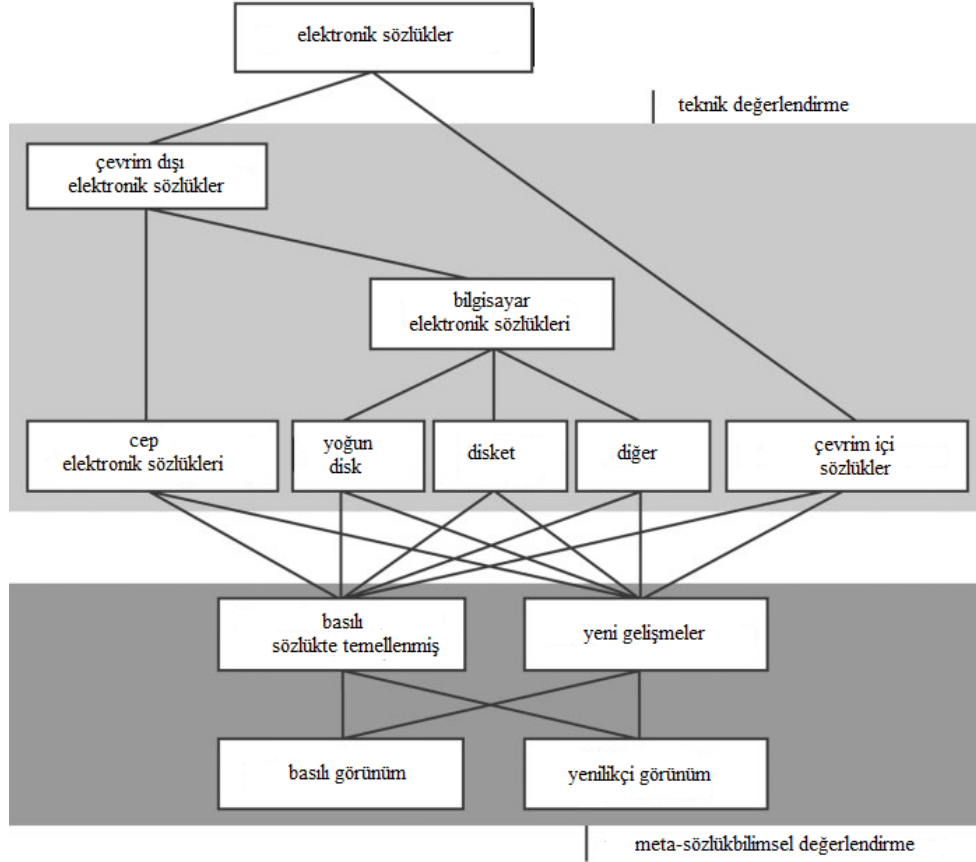
elektronik sözlükler			
özel elektronik iki dilli sözlükler	elektronik defterler	yoğun disk elektronik iki dilli sözlükler	elektronik sözlük yazılımları

Yeni e-sözlük tipolojileri, genel olarak araştırmacıların birbirlerine ait tipoloji çalışmalarına eklemeler yapmasıyla oluşmaktadır. Bu bağlamda, Ide'nin çalışmasından iki yıl sonra Sharpe (1995), dört sınıflamaya sahip bu tipolojiye iki sınıf daha eklemiştir: *disket tabanlı taşınabilir elektronik iki dilli sözlükler ve elde taşınır optik karakter tanıma tarayıcılarına sahip elektronik iki dilli sözlükler* (akt. De Schryver, 2003: 147).

3.2. Lehr'in E-Sözlük Tipolojisi

Lehr (1996) çalışmasında iki aşamalı bir e-sözlük tipolojisi sunmuştur. İlk aşamada e-sözlükleri teknik bakımdan ayırmış, bilgilerin alımına ve sunumuna göre bir ayırım daha yapmıştır. Lehr'in tipolojisi, e-sözlükleri ayrıntıya girmeden basit bir şekilde sınıflama olanağı sunmuştur.

Şekil 1: Lehr E-Sözlük Tipolojisi (akt. De Schryver, 2003: 148)

3.3. Nesi'nin E-Sözlük Tipolojisi

Nesi'nin tipolojisi e-sözlüklere farklı bir açıdan yaklaşmıştır. Buna göre, dil öğrenimi konusunda özelleşmiş e-sözlükler dört ana ulamda bir araya getirilmiş ve kaynak, hedef kitle, sözlükten kazanç elde edip edememe durumu temel ölçütler olarak belirlenmiştir (Nesi, 2000: 842).

Tablo 2: Nesi E-Sözlük Tipolojisi (akt. De Schryver, 2003: 148)

	tür	kaynak	hedef kitle	kazanç
1.	genel ağ sözlüğü	(eski) telif hakkı bulunmayan materyal ve kullanıcı katkıları	aktif genel ağ kullanıcıları	yok
2.	çevrim içi eğitim yazılımları için sözlükçe	yeni materyal	üniversitelerin dil bölümü görevlileri	yok
3.	yoğun diskteki öğrenci sözlüğü	saygın -basılı- kaynak kitaplar	büyük sözlük yaynevleri	var
4.	cep elektronik sözlük	bilinmeyen (basılı) kaynak	elektronik eşya üreticileri	var

3.4. Storrer'in E-Sözlük Tipolojisi

Storrer (2001) tipolojisi, içeriğe ve çevrim içi e-sözlüklere odaklanmasıyla dikkat çekmiştir. Teknik konulara, cep ve yoğun disk türündeki e-sözlüklere çalışmasında yer vermeyen araştırmacı, farklı dönemlerde (Freese ile birlikte 1996 ve tek başına 1998, 2001) hazırladığı sınıflamalar temel alınarak ortaya konan tipolojide, genel olarak e-sözlüklerin içerik ve erişim özelliklerini derecelendirmiştir.

Tablo 3: Storrer E-Sözlük Tipolojisi (akt. Klosa, 2009: 2)

ayrıt edici özellikler	sözlük türleri
<i>yayının özgün biçimi</i>	ilk basılı sözlük olarak yayımlananlar
	ilk elektronik çevrim dışı sözlük olarak yayımlananlar
	ilk çevrim içi sözlük olarak yayımlananlar
<i>tamamlanma durumu</i>	tamamlanmış sözlük
	yapım aşamasındaki sözlük
<i>yardımlı metin</i>	yardımlı metin sözlüğü
	yardımlı metin içermeyen sözlük
<i>kullanıcı etkileşimi</i>	etkileşimli sözlük
	etkileşimsiz sözlük
<i>çoklu ortam</i>	metin, resim, çizelge, şema içeren sözlük
	metin ve ses dosyası içeren sözlük
	metin, resim, çizelge, şema ve ses dosyası içeren sözlük
	çoklu ortam içermeyen sözlük
<i>sözlük erişimi</i>	madde listesinde kaydırma yaparak sözlüğe erişim
	madde başı sözcük listesi bağıyla sözlüğe erişim
	arama seçeneğiyle sözlüğe erişim
	birleşik şekilde sözlüğe erişim
	vd.

3.5. De Schryver'in E-Sözlük Tipolojisi

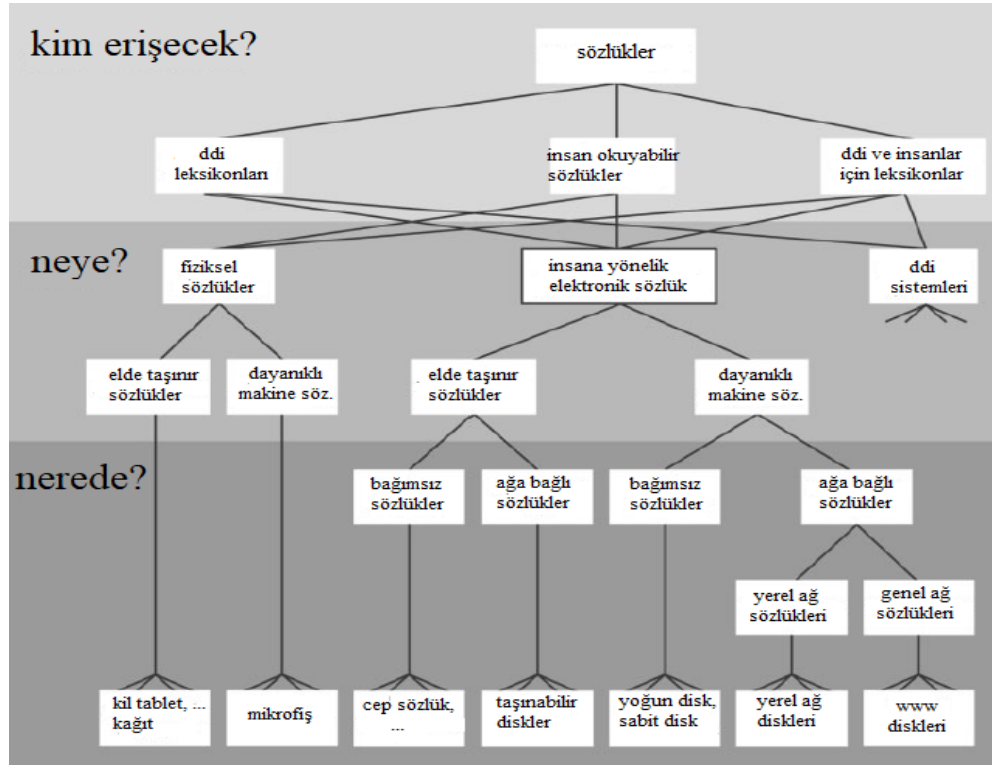
De Schryver, çalışmasında ilk olarak kendinden önce yapılan e-sözlük tipolojilerini ve bu tipolojilerin özelliklerini belirtmiştir. Bunun sonucunda araştırmacı, hazırlanan tipolojilerin günümüz e-sözlük çeşitliliğini yansıtmada yetersiz kaldığını söylemiş ve e-sözlükleri ilk olarak teknik yönden ayırarak tablolamıştır (De Schryver, 2003: 146-151).

Tablo 4: De Schryver'e göre E-Sözlük Türleri (De Schryver, 2003: 151)

elektronik sözlükler			
bağımsız bilgisayardaki sözlük		ağa bağlı bilgisayardaki sözlük	
elde taşınır sözlük	dayanıklı makine sözlüğü	yerel ağ sözlüğü	çevrim içi sözlük
bir kullanıcı avuç içi bilgisayar kullanarak diskte kayıtlı sözlüğe ulaşır	bir kullanıcı masaüstü/dizüstü bilgisayar kullanarak büyük bir diskte kayıtlı sözlüğe ulaşır	bir grup kullanıcı masaüstü/dizüstü bilgisayar kullanarak yerel ana sistemde kayıtlı sözlüğe ulaşır	dünya çapındaki kullanıcılar masaüstü/dizüstü bilgisayar kullanarak çevrim içi sunucuda kayıtlı sözlüğe ulaşır

De Schryver, e-sözlük tipolojisini hazırlarken “kim, neye, nerede erişecek?” sorularını çalışmasının merkezine almış, buna göre üç kısımdan oluşan e-sözlük tipolojisini hazırlamıştır.

Şekil 2: De Schryver E-Sözlük Tipolojisi (De Schryver, 2003: 150)

3.6. Tarp'ın E-Sözlük Tipolojisi

Tarp (2012), Storrer (2001) gibi çevrim içi e-sözlüklere odaklanan ve kendi deyimiyle ön değerlendirme amacı taşıyan bir tipoloji hazırlamıştır. Tarp (2012: 257), tipolojisine *Henry Ford*'un şu ünlü sözüyle başlar: “İnsanlara ne istediklerini sorsaydık, daha hızlı atlar istediklerini söylerlerdi”. Ford'un otomobiller için söylediği bu sözleri sözlüklere uyarlayan araştırmacı; içerik, erişim ve teknoloji özelliklerine göre çevrim içi

e-sözlükleri dört sınıfa ayırmıştır: *taklitçiler*, *daha hızlı atlar*, *Ford Model Tler* ve *Rolls Roycelar* (Tarp, 2012: 257-259).

Tarp (2012: 257), *taklitçiler* sınıfıyla basılı sözlüklerden uyarlanmış çevrim içi e-sözlükleri kast etmektedir. Araştırmacı, bu sözlüklerin tek gerçek avantajı olarak Genel Ağ erişimine açık olmalarını göstermektedir.

Daha hızlı atlar sınıfı içerisinde basılı sözlüklerin e-sözlükleştirilmiş durumları yer alabileceği gibi, tamamen yeni hazırlanmış bir e-sözlük de bulunabilmektedir. Araştırmacı, daha hızlı atlar sözüyle geleneksel basılı sözlüklerin hızlı erişim imkânına kavuşmasını ifade etmektedir (Tarp, 2012: 258).

Adını otomobil üretiminde çığır açan *Ford Model T*'den alan bu sınıfta yer alan sözlüklerin en önemli artısı yalnız hızlı olması değil, aynı zamanda çeşitli sözlük bilimi araçları aracılığıyla bilgi erişimini çeşitlendirmesidir. Kullanıcıların ihtiyacına uygun olarak sözlük içerisinde belirli ölçütlerle yer verilen yardımcı metinler bu çeşitlendirmenin önde gelen öğelerindedir. Ancak bu e-sözlük türleri, var olan çevrim içi e-sözlükler içerisinde küçük bir azınlığı temsil etmektedir (Tarp, 2012: 258-259).

Rolls Royce sınıfında yer alan e-sözlükler ise Tarp'ın tipolojisinde en gelişmiş e-sözlükleri ifade etmektedir. Bu sınıfta yer alan e-sözlükler, bireysel bilgi gereksinimlerini karşılayan bireyselleştirilmiş sözlük bilimi araçlarıyla donatılmış e-sözlüklerdir. Araştırmacı, şu an herhangi bir e-sözlüğün bu sınıfta yer alabilecek yetkinliğe ulaşmadığını belirtmekte ancak sözlük biliminin gelecekte ulaşacağı noktanın burası olacağını öne sürmektedir (Tarp, 2012: 259).

3.7. Diğer E-Sözlük Tipolojileri ve Tipolojilere Yapılan Eklemeler

Bu tipoloji çalışmalarının ardından araştırmacıların mevcut e-sözlük tipolojilerine çeşitli yönlerden eklemeler yaptığı ya da belirli bir konuda özelleşmiş çalışmalar hazırladıkları gözlenmiştir. Tono (2004), çalışmasında e-sözlükleri bilgiye erişim sağlanan ara yüz özellikleri doğrultusunda ele almıştır. Buna göre e-sözlüklerde *çevrim içi kullanım sağlayan geleneksel biçim*, *bağ erişimine sahip biçim*, *açılan bağlantılı biçim* ve *paralel biçim* ara yüz özellikleri kullanılmakta ayrıca çalışmada elde taşınır (cep) e-sözlüklerin kendine özgü özelliklerinden söz edilmektedir (Tono, 2004: 16-22). Bununla birlikte Tono (2009: 38-48), elde taşınır (cep) e-sözlükler için bir tipoloji de hazırlamıştır.

Fuertes-Olivera (2010: 194-195), De Schryver'in tipolojisinde yer verdiği sorulara "sözlüğü kim derledi, ücretsiz mi yoksa abonelik yoluyla mı erişilebiliyor, sözlük kim için derlendi" sorularını eklemiş ve bu soruların yanıtları doğrultusunda iki ana sözlük türü belirlemiştir: *geleneksel Genel Ağ sözlükleri* ve *ortaklaşa hazırlanan çoklu dil Genel Ağ sözlükleri*.

Bir diğer tipolojik çalışmayı Pastor ve Alcina (2010) yapmıştır. Araştırmacılar, alanyazındaki e-sözlük tipolojilerine de yer verdiği çalışmalarında özelleşmiş bir konu üzerinde durmuş ve e-sözlüklerdeki sözcük arama yöntemlerini sınıflandırmışlardır. Buna göre, e-sözlüklerde *sorgu*, *kaynak* ve *sonuç* başlıklarında toplam on dokuz sözcük arama yönteminin kullanıldığı belirlenmiştir (Pastor vd., 2010: 31).

Lew (2011), İngilizce çevrim içi e-sözlüklere odaklanan çalışmasında e-sözlüklerin basılı sözlüklerden farkını ortaya koyan ve e-sözlükleri kendi içerisinde ayırtıran üç ölçüt belirlemiştir: *geleneksel e-sözlük* - *ortaklaşa hazırlanan e-sözlük*, *ücretsiz e-sözlük* - *ücretli e-sözlük* ve *içinde yer alan sözlük sayısına göre e-sözlük*.

Alan (2015), e-sözlük tipolojilerini *Kamusi GOLD* adlı e-sözlük özelinde değerlendirdiği çalışmasında mevcut e-sözlük tipolojilerinin kaynak eserleri gerektiği şekilde ayırt edemediğini ileri sürmüştür. Buna bağlı olarak araştırmacı, e-sözlük tipolojilerinin ilk aşamada *ortam* ve *içerik* ana başlıklarıyla ayrılması gerektiğini belirtmiş, içerik başlığının ise e-sözlüklerin *bilimsellik*, *amaç*, *kapsam* ve *hizmet* özellikleri açısından alt dallara ayrılmasının yararlı olacağını öne sürmüştür.

E-sözlük tipolojilerinin yanı sıra geniş bir bakış açısıyla tüm sözlükler göz önüne alınarak hazırlanmış sözlük tipolojileri de alanyazında yer almaktadır¹. Bu tipolojilerde e-sözlükler ayrı bir sınıf içerisinde ancak sınırlı şekilde sunulmaktadır. Çalışma konusu gereği genel sözlük tipolojilerine burada değinilmemiştir.

4. Değerlendirme

Teknolojinin hızlı ilerleyişi şüphe yok ki e-sözlük tipolojilerinin zaman içerisinde güncellenmesini gerekli kılmıştır ve bu durum ileriki zamanlarda da değişmeyecektir. Ancak bu makalede ele alınan e-sözlük tipolojileri, farklı konularda özelleşmiş ve farklı ayrıntı düzeylerine sahip olmakla birlikte, e-sözlüklerin ana hatlarını ortaya koyabilmiştir. Bu nedenle e-sözlük alanındaki gelişmelerin, daha önce olduğu gibi, söz konusu tipolojilere eklemeler şeklinde alanyazına girmesi muhtemeldir.

Günümüzde sözlük kullanım alışkanlıkları e-sözlükler lehine değişmiştir. Bu doğrultuda, e-sözlükleri tipolojilerde belirtilen ölçütler doğrultusunda değerlendirmek sözlük paydaşları açısından önem taşımaktadır. Bu amaçla sözlüklerin değerlendirilecek özelliklerini ortaya koymak ve uygun tipoloji çalışmasını belirlemek gerekmektedir.

Türk sözlükçülüğü, özellikle GTS'nin 2002'de çevrim içi kullanıma açılmasıyla, e-sözlük devrimini yakalamıştır. Ancak Türkçe için hazırlanan tek dilli, iki dilli ve çok dilli e-sözlüklerin genel olarak basılı sözlüklerden üretilmiş olduğu görülmektedir. Bu da mevcut e-sözlükleri tipolojik değerlendirme açısından sınırlandırmıştır. Bu nedenle, hem bir sözlük ve eğitim aracı olması hem de gelişmiş çevrim içi özellikler sunması nedeniyle *Lexica* e-sözlük çalışmada tipolojik değerlendirmeye alınmıştır.

4.1. Lexica E-Sözlük

Lexica e-sözlük, Braşov'un *Transilvania Üniversitesi* alan araştırmacıları ve öğrencileri tarafından çevrim içi sözlüklerin teknik ve hazırlama süreçlerini birebir yaşamak ve bilimsel niteliklere uygun, kullanılabilir bir sözlük oluşturmak amacıyla hazırlanmış İngilizce-Romence çift dilli bir sözlüktür. Sözlük bilimi alanında araştırma projesi olarak hazırlanan çalışma, Avrupa Birliği'yle ilgili yazılardan oluşan bir derleme dayandırılmış; politika, ekonomi ve hukuk alanlarında kılavuz sözlük olarak hazırlanmıştır (Sinu vd., 2013: 161).

Lexica e-sözlük, sade bir ara yüze ve kolay kullanım özelliklerine sahiptir. Sözlükte arama bölümüne girilen sözcük; anlamsal, dil bilgisel, dizimsel ve yapısal özellikleriyle belirtilmiş ayrıca politik, ekonomik ve hukuksal bağlam kümeleri içerisinde sözcüklerin yer aldığı bağlamlara yardımcı metinler aracılığıyla yer verilmiştir.

¹ Geniş bilgi için bk. Bekdaş (2017).

Ekran Görüntüsü 1: Lexica e-sözlük ekran görüntüsü (Dictionarul Lexica, 21.12.2018)

The screenshot shows the Lexica e-dictionary interface for the word "budget". At the top, there is a search bar with "Cauta: budget" and several tabs: "Contexte", "Traducere", "Paradigma", "Structuri", "Resetare", and "Complet". Below the search bar, there are sections for "Traducere" (Translations), "Paradigma" (Paradigm), "Structuri" (Structure), and "Contexte" (Contexts). The "Traducere" section lists: "adjectiv: bugetar", "substantiv: buget", and "verb: a fi bugetat". The "Paradigma" section lists: "budgets", "budgeting", and "budgeted". The "Structuri" section lists: "draft budget: proiect de buget". The "Contexte" section has three checked categories: "Economic", "Politic", and "Juridic". Under "Economic", there are six numbered entries (1-6) providing detailed information about budgeting in the European Union, including references to Council Regulation and Commission proposals.

4.2. E-Sözlük Tipolojilerinde Lexica E-Sözlük

Alanyazındaki e-sözlük tipolojileri, genel olarak ortak ölçütler çevresinde temellenmiş, ayrıntılara yer verme aşamasında farklılaşmıştır. Bununla birlikte, belirli konu başlıklarında özelleşmiş tipolojiler de alanyazında yer almıştır. Bu çalışmada Lexica e-sözlük, genel nitelikli ve en gelişmiş e-sözlük tipolojilerinden De Schryver (2003) tipolojisi ile içerik özellikleri bakımından çevrim içi e-sözlüklere odaklanan Storrer (2001) ve Tarp (2012) tipolojileri açısından değerlendirilmiştir.

De Schryver (2003), e-sözlükleri ilk olarak teknik özellikleri bakımından sınıflamıştır. Buna göre Lexica e-sözlük, *ağa bağlı bilgisayardaki sözlük* sınıfında yer almıştır. Ayrıca, incelenen sözlüğün bu başlık içerisinde *çevrim içi sözlük* alt sınıfında bulunduğu belirlenmiştir.

De Schryver (2003), üç aşamalı bir e-sözlük tipolojisi hazırlamış ve tipolojinin odağına "kim, neye, nerede erişecek?" sorularını yerleştirmiştir. Lexica e-sözlük açısından bu soruların yanıtları şu şekildedir:

Kim erişecek? – *İnsan okuyabilir sözlükler*

Neye erişecek? – *İnsana yönelik e-sözlükler > dayanıklı makine sözlükleri*

Nerede erişecek? – *Ağa bağlı sözlükler > Genel Ağ sözlükleri > www diskleri*

Storrer (2001) tipolojisi, çevrim içi sözlükler konusuna eğildiğinden Lexica e-sözlüğü incelemek adına önemli bir kaynaktır. Tipolojide belirtilmiş altı temel ölçüte göre Lexica'nın özellikleri şu şekildedir:

Yayının özgün biçimi: *İlk çevrim içi sözlük olarak yayımlananlar*

Tamamlanma durumu: *Tamamlanmış sözlük**

Yardımlı metin: *Yardımlı metin sözlüğü*

Kullanıcı etkileşimi: *Etkileşimsiz sözlük*

Çoklu ortam: *Çoklu ortam içermeyen sözlük*

Sözlük erişimi: *Arama seçeneğiyle sözlüğe erişim*

Tarp'ın (2012) tipoloji çalışması da çevrim içi e-sözlüklere odaklanmakta ancak bu sözlükleri erişim, içerik ve kullandığı teknoloji ölçütleriyle geleceğe yönelik olarak sınıflandırmaktadır. Buna göre Lexica e-sözlük, çevrim içi e-sözlüklerin ancak küçük bir bölümünü oluşturan ve sözlük kullanıcılarına bilgi erişimini çeşitlendiren *Ford Model T* sınıfında yer almaktadır.

Yapılan değerlendirmeler söz konusu tipolojilerin Lexica e-sözlüğü sınıflama açısından yeterli olduğunu göstermektedir. Ancak sözlüğün genel ya da özel nitelikli olmasına, özel nitelikliyse hangi kapsam alanını içine aldığına, sözlük hazırlanırken bir derlemden yararlanılıp yararlanılmadığına, sözlüğün kullanıcı dostu olup olmamasına ve bu özelliğin derecelendirilmesine incelenen tipolojiler açık bir yanıt vermemiştir. Bu da e-sözlük tipolojilerinin geliştirilmesi gereken yönleri olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Bilgi teknolojileri ve e-sözlükler, bugün sözlük bilimi içerisinde önemli bir yer tutsa da geleneksel sözlükçülük anlayışı ve basılı sözlükler, sözlük bilimindeki belirleyici rolünü hâlen sürdürmektedir. Ancak gelecek on yıllarda derlem dilbilim çalışmaları başta olmak üzere bilgi teknolojilerinin ve e-sözlüklerin sözlük bilimi alanına hâkim olacağı, hemen herkes tarafından kabul edilen bir gerçekliktir. Buna bağlı olarak sözlüklerde bilgisayar teknolojilerinin kullanımıyla ilgili çalışmalar gün geçtikçe artmakta, derlem dilbilim ilkeleri doğrultusunda hazırlanmış sözlükler çoğalmaktadır. E-sözlükler ise özellikle çevrim içi e-sözlükler ve uygulama/yazılım e-sözlükleri aracılığıyla sözlük kullanıcılarının ilk tercihi haline gelmektedir.

Sözlük biliminin göstermiş olduğu gelişim ve sözlük çeşitliliğinin artması nedeniyle, tüm sözlük paydaşlarına rehberlik etmek amacıyla sözlükleri belirli ölçütlere göre sınıflandırma ihtiyacı ortaya çıkmıştır (Bekdaş, 2017: 58). Bu paydaşlar, sözlük bilimi üzerine çalışan araştırmacılardan ve sözlük hazırlayıcılarından uygulama ve yazılım üreten bilgisayar uzmanlarına ve elektronik eşya üreticilerine kadar çok geniş bir yelpaze içerisinde yer almaktadır. Alanyazında sözlükler üzerine pek çok sınıflandırma hazırlanmıştır. Ancak e-sözlükler özelinde yapılan sınıflandırmalar, tarihsel gelişim süreci ve alanın çok yönlülüğü nedeniyle sınırlı sayıdadır.

İncelenen tipolojilerin özelliklerini belirleyebilmek amacıyla İngilizce-Romence çift dilli sözlük olan Lexica e-sözlük değerlendirmeye alınmıştır. Bundaki neden, Lexica e-sözlüğün eğitim amacıyla hazırlanmış olması ve geniş çevrim içi özellikler taşımasıdır. Lexica e-sözlük hakkındaki değerlendirmeler, ayrıntılı bir e-sözlük tipolojisi hazırlayan De Schryver'in (2003) tipolojisiyle çevrim içi e-sözlüklere odaklanan Storrer (2001) ve Tarp (2012) tipolojileri üzerinde yapılmıştır. Değerlendirme sonucunda incelenen e-sözlük tipolojilerinin alanı kavrama açısından yeterli olduğu ancak hızlı teknolojik

* Lexica e-sözlüğü, eğitim amacıyla hazırlanmış (Sinu vd., 2013) bir çalışma olması nedeniyle, tamamlanmış bir sözlük olarak nitelendirmek zordur. Ancak sözlüğe ait "http://lexica.unitbv.ro/" Genel Ağ adresi incelendiğinde proje üzerinde güncellemelerin durduğu gözlenmiştir.

gelişmeler nedeniyle ayrıntılara yer verme açısından sorunlar bulunduğu, bu sorunların tipolojilere zaman içerisinde yapılan eklemelerle giderilmeye çalışıldığı gözlenmiştir.

E-sözlüklerin bilimsel ilkeler doğrultusunda, kullanıcılarının kodlama ve kod çözme amaçlarına hizmet edecek şekilde hazırlanması büyük önem taşımaktadır. E-sözlük paydaşlarının geniş bir yelpaze içerisinde yer alması ise sözlük hazırlama sürecini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle hazırlanacak e-sözlük tipolojileri, öncelikle sözlük hazırlayıcılarına ardından sözlük kullanıcılarına yol gösterici nitelikte olmalıdır. Bu amaçla e-sözlük tipolojileri; bilgisayar teknolojileri, bilgisayarlı dilbilim ve derlem dilbilim alanları ile sözlük bilimi alanında çalışan araştırmacıların ortak gayretleriyle hazırlanmalı, tipolojide e-sözlük kavramının tüm özellikleri göz önüne alınmalıdır.

Kaynaklar

- Akalın, Ş. H. (2003). Türk Dil Kurumunun 2002 Yılı Çalışmaları. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, LXXXV(613), 3-25
- Akalın, Ş. H. (2008). Yetmiş Beşinci Yılında Türk Dil Kurumu: 2007 Yılı Çalışmaları. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, XCV(673), 3-32.
- Alan, N. (2015). Elektronik Sözlük Tipolojisinde Boşluk ve Kamusi Gold Örneği. *II. Uluslararası Sözlük Bilimi Sempozyumu, 3-4 Kasım 2015*, İstanbul.
- Bekdaş, M. (2017). Sözlük Türlerinin Tasnifi. *Route Educational and Social Science Journal*, 4(4), 52-59.
- Bergenholtz, H. (2014). Sözlük Nedir?. (Çev. Ezgi Corga Aslan). *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 10, 7-21.
- Boz, E. (2015). Kullanıcı ve Sözlük İlişkisi. *ERDEM İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 69, 41-52.
- De Schryver, G.-M. (2003). Lexicographers' Dreams In The Electronic-Dictionary Age. *International Journal of Lexicography*, 16(2), 143-199.
- Dictionarul LEXICA (21.12.2018). <http://lexica.unitbv.ro/>
- Fuertes-Olivera, P. A. (2010). *Specialised Dictionaries for Learners*. Berlin/New York: De Gruyter.
- Hartmann, R.R.K. ve James, G. (2002). *Dictionary of Lexicography*. London/New York: Routledge.
- Klosa, A. (2009). The Lexicographical Process: Online Dictionaries. *Dictionaries. An International Encyclopedia of Lexicography*, Berlin/New York: de Gruyter.
- Lehr, A. (1996). Zur neuen Lexicographica-Rubrik-Electronic dictionaries. *Lexicographica*, 12, 310-317.
- Lew, R. (2011). Online dictionaries of English. *e-Lexicography The Internet, Digital Initiatives and Lexicography*, Haz. P. A. Fuertes-Olivera ve H. Bergenholtz, 230-250, London/New York: Continuum.
- Nesi, H. (2000). Electronic Dictionaries in Second Language Vocabulary Comprehension and Acquisition: the State of the Art. *Proceedings of EURALEX 2000*, 839-847.
- Pastor, V. & Alcina, A. (2010). Search Techniques in Electronic Dictionaries: A Classification for Translators. *International Journal of Lexicography*, 23(3), 307-354.
- Rundell, M. (15.12.2018). <http://www.macmillandictionaries.com/MED-Magazine/August2009/54-Feature-Electronic-Dictionaries.htm>
- Sharpe, P. A. (1995). Electronic Dictionaries with Particular Reference to the Design of an Electronic Bilingual Dictionary for English-speaking Learners of Japanese. *International Journal of Lexicography*, 8(1), 39-54.
- Sinu, R. & Micu, C. S. (2013). Using a pilot e-dictionary to teach lexicography and raise dictionary awareness. *The 8th International Conference on Virtual Learning ICVL 2013*, Bükreş.

- Sterkenburg, P. v. (2003). *A Practical Guide to Lexicography*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- Storrer, A. (2001). Digitale Wörterbücher als Hypertexte: Zur Nutzung des Hypertextkonzepts in der Lexikographie. *Chancen und Perspektiven computergestützter Lexikographie*, 54-69.
- Tarp, S. (2012). Online dictionaries: today and tomorrow. *Lexicographica*, 28(1), 253–268.
- Tono, Y. (2004). Research on the use of electronic dictionaries for language learning: methodological considerations. *Computer Mediated Lexicography in the Foreign Language Learning Context*, Haz. M.Carmen Campoy ve Pilar Safont, Castello: Universitat Jaume-I.
- Tono, Y. (2009). Pocket Electronic Dictionaries in Japan: User Perspective. *Lexicography at a crossroad: Dictionaries and Encyclopedias today, Lexicographical Tools Tomorrow*, Haz. Bergenholtz, H., Nielsen, S. ve Tarp, S., Switzerland: Peter Lang.

